

A FELVILÁGOSODÁS ÉS A POLITIKAI ROMANTIZMUS.

A politikai romantizmus fogalmát meglehetősen határozatlanul írták körül eddig azok is, akik könyvet írtak róla. Nem lehet szándékunk tehát ez újszerű megjelölésnek egész tartalmát kifejteni egy rövid cikk keretében, csupán arra kívánunk rámutatni, hogy van a politikai gondolkodásnak egy olyan neme, mely minden forradalmi hajlamossága és lehetetlent nem ismerő merészsége dacára is egy racionalista kor doctrinaire szociológiájának a hajfása. Természetének pontos megállapítása annál is nehezebb volna, mivel még történeti kihatását tekintve sem lehet határozottan ellene vagy mellette állást foglalni. Mert tudni kell, hogy ugyanaz a politikai romantizmus váltotta ki az 1790-es évek magyar reformmozgalmait, melyek hirtelen a Martinovics-összeesküvésben lobbantak el, mint amely, pár évtizedes lapangás után, a Széchenyi- és Kossuth-korszak embereit lelkesítette, hogy megérleljék 1848 demokrata forradalmát. Ez az áramlat, eszméinek kozmopolita jellegű származása mellett is, kibélyegzetten nemzeti szellemű magyar megújodást táplált. Azonban ugyanaz a politikai romantizmus vezeti a modern nemzetközi szocializmus híveit is s ha valaki ennek alapján akar ítéletet alkotni, megütközve áll meg az oly ember boldogító utópiák előtt, melyeknek a valóságban megpróbált alkalmazása legfeljebb egy torz erőszakuralmat eredményez. Pedig mindkettő azonos forrásból fakad, mert a felvilágosodás liberálisizmusa és a jövő társadalmát lefestő szociális elméletek lényegileg ugyanazon spekulatív és történetellenes politikai szemlélet szülöttei, tételeik egyformán egy elvont szociológia számításain alapulnak. Csakhogy míg a felvilágosodás nyomán megindult nemzeti újjáébredés élt a hazai viszonyokhoz való alkalmazkodás korrekívumával, azaz a történeti múlt hagyományaihoz igyekezett gyökeret eresztetni, s céljaiban, eszközeiben mindvégig magyar maradt, addig a hasonlóképp racionális eszméktől irányított szocializmus csupán egy szűkkeblű, a nép egészével s ennek speciális értékeivel szemben közönyös osztályharcra szorítkozik. Csak látni kell, mily ártatlan őszinte-

séggel igyekeznek a demokrácia száz év előtti ideológusai magyar szint adni pl. Rousseau absztrakt államtheóriájának avval, hogy a társadalmi szerződés dogmájának történeti hitelét a vérszerződéssel támogatják; a népszuverenitás elmélete pedig abban lel előttük megerősítést, hogy a Tripartitumban gyökerező szentkorona tana maga is garanciális szerződés jellegével bír a hatalomnak a király és a nép közti megosztására nézve. Azt említeni is felesleges, hogy liberális eszméktől fűtött költőink, íróink politikai nézetei hazafias, legtöbbször az ősi dicsőséget idéző irodalmi alkotásokban jutnak kifejezésre.

Függetlenül azonban attól, hogy milyen külsőben jelentkezett a politikai romantizmus most vagy akkor, nálunk vagy egyebütt, célunk itt csak azokra a lelki indítékokra rámutatni, melyek egy oly szellemiség kialakulását segítették elő, amelynél a legkiélezettebben észlelhető a kontemplatív okoskodásnak felhasználása az egyéniség szociális érvényesülésének gyakorlati céljaira. Arról van szó, mikép ad helyet egy a szabad vizsgálódás és az egyéni belátás elvén alapuló közszellem, mely különben már magában hordta az egész újkor individualizmusának erjesztő- anyagát, egy oly szociális mozgalomnak, mely a szellemi emancipációt anyagi és társadalmi vonatkozásaiban is folytatni akarja, s az én jogainak a felszabadított szubjektív érzések sorompóba állításával igyekszik elismerést szerezni. S hogy példával éljünk: amint az irodalom és művészet terén az egyéni kezdeményezés, az ösztönös tetszés, a legsajátosabb ízlés és érzélem sugallata, a formai önkény lesznek a romantizmus kísérő jelenségei, ami mind egy hagyományos klasszikus esztétika negációjaként áll elő, úgy a politikai romantizmus is a történeti keretek *szétfeszítésével* az egyéni érvényesülést tágabb határok közt biztosító társadalom-forma megvalósítására tör, melyben az individuális erők szabad kibontakozását épügy nem gátolják öröklött intézmények választó falai, mint pl. a szabad gondolkodást a tekintélyhit, vagy a művészi önkifejezést a merev konvenció.

Romantizmusról lévén szó, előrebocsátólag legalább pár szóval érintenünk kell azt is, mit kell rajta érteni. Semmiesetre sem irodalmi divatot. Számunkra többé nem azt jelöli, hogy valamely kor irodalmának melyek a kedvelt témái, műfaji újításai, hirdetett eszméi s milyen az ízlése, érzésvilága, életlátása (a XIX. sz. irodalmában ugyanis ezek alapján szokás romantikusokat megkülönböztetni); hanem jelenti azt a lelki alkatot, melynek a felsorolt mozzanatok csak szükségszerű folyományai. *P. Lasserre* abból indulva ki, hogy szellemi életünk egészséges egyensúlya lelki tehetségeinknek egy oly törvényszerű hierarchiáját tételezi fel, melyben az érzélem az érlelemnek, a képzelet a gondolkodásnak van alárendelve, a romantizmust egyszerűen forradalmi törekvésű lelkiállapotnak minősíti. Szerinte a romantizmus annyi, mint az intellektuális erők hegemoniájának bitorlása affektív ösztöneink által, s ez okozza, hogy az *egyén* mindennek önmagában keresi az alfáját és ómegáját, fellázad a való élet ellen, vagy *vakon elzárkózik a dolgok reális kényszerének megértése elől*.¹⁾ Ugyanennek a felfogásnak ad kifejezést *E. Seilliére* is, aki történetfilozófiai *szemszögbe* állítva a romantizmust, gyökereit a buddhista, zsidó, görög és keresztény kultúrák elemeiben keresi, megjelenési formában azonban egyaránt valamely irracionális

¹⁾ P. Lasserre: Le romantisme français, 1937, VIII—IX. 1.

hiedelmeiktől kísért anarchiát lát, melynek állandóan visszatérő szimptomája, hogy csökken az *emberiség szociális (együttes) tapasztalására* támaszkodó normatív értelemnek az egyén cselekedeteire gyakorolt befolyása, s e magasabb, némiképp kollektív szellemi erőnek a szerepét az ösztön és a szubjektív érzés veszik át.²⁾

Ha elfogadjuk, hogy a romantizmus az érzelmi és vágyó (akarati) erőknek túlsúlya az értelmiek felett, önként adódik az a feltevés, hogy a politikai életben is lehetnek olyan jelenségek, melyek romantikus karaktert mutatnak, különösen ha a tömegmozgalmakat vesszük alapul, melyekben mindig több az ösztönös érzéstől vezetett homályos akarati, mint a világos céltudattal rendelkező józan belátás. Óvakodnunk kell azonban az olyan irányú túlzástól, melybe azok esnek, kik a romantikusokat misztikusoknak szeretik minősíteni, sőt ép a vallásos kedély exaltáltságában keresik a romantizmus lényegét; mert, bár van valamelyes köze az igazsághoz, mint minden általánosítás, ez is csak félig igaz. A vallás még nem kellőleg differenciált fogalom ahhoz, hogy egy szellemi áramlattal való kapcsolatbáhozása félreértésekre ne adna alkalmat. Tagadhatatlan, a romantizmus egy neme a hitnek és a misztikus bizalomnak, de ez az imádattal határos bizalom, mint egy francia tudós írja, az Észnek szól, mely tudományt alkot, és a Természetnek, mely örök forrása az életnek.³⁾ A hagyományos vallási szellemtől áthatott politikai tanok theokratikusak és monarchisták. Távol áll ez a politikai romantizmustól, melynek egyébként a vallást illető eszméi is elég sajátosak: az istenhit szükségét hirdeti ugyanakkor, mikor harcot folytat a vallás intézményei ellen. Tudjuk, hogy Rousseau, ki *Contrat social*-jával bibliáját adja a forradalomnak, egyidejűleg a természetvallásnak is apostola; s hogy az általa képviselt szellemnek, mellesleg szólva, mily fontos tényezője általában a vallásosság, mi sem bizonyítja jobban, mint hogy újabban őt szokás tekinteni Franciaországban a hitélet restaurátorának, aki gyökeresen kálvinista, gondolkozása dacára is egy erőteljes katolikus renaissancenak lesz a megindítója.⁴⁾ Mindez azonban csak arra enged következtetni, hogy a romantizmus megjelenési formáiban sokkal több heterogén elem keveredik, semhogy egy általánosabb elv alkalmazása nélkül pragmatikus magyarázatát remélhetnők. Az bizonyos, hogy a romantizmusnak olyan definíciója, mely pusztán érvényesülésének mikéntjére szorítkoznék, a romantikus jelenségek egységes rendszerbe foglalására hasznavethetetlen, mivel az eredményt adná az indító ok helyett, azaz a romantizmusnak legfeljebb funkcionális megnyilatkozásaira világítana rá. És egy egységes magyarázó elvnek a felvétele nem is okoz nehézséget, ha a romantizmust szellemtörténeti vonatkozásaiban igyekszünk látni. Bár maga az az ellentét is a józan kálvinizmus és az inkább művészi benyomásokra hangolt katolicizmus közt, de méginkább a felvilágosodás racionalizmusa és az érzelmi telítettségű romantizmus közt, mely mind oly szeszélyesen elegyedik Rousseau működésében és hatásában, feltétlen biztossággal utal arra a genetikus összefüggésre, mely egyrészt a reformációval meg-

²⁾ E. Seillière: *Philosophie de l'impérialisme*, 1908, IV. köt.

³⁾ H. Girard: *La pensée religieuse des romantiques . . . Revue d'hist. litt. de la France* 1925, 79. 1.

⁴⁾ M. Masson: *La religion de Rousseau*, 1916. 3 köt.

induló filozófiai eszmélkedés s értelmi individualizmus, másrészt az emberek temperamentumát mélyebben megragadó emancipációs törekvések s érzésszellemi egoizmus között van.

Véleményünk szerint lehetetlen a racionalizmus és a romantikus izmus közt a pszichológiai folytonosság s az egymástól eredés tényét észre nem venni, ha úgy az egyiket, mint a másikat az emberi szellem fejlődésére nézve bírt vitális jelentőségében vizsgáljuk, érte ezalatt azt a szerepet, melyet az egész újkor szellemét jellemző belső hajlamok természetesen kifejlésének folyamán mindkettő betöltött. Nos, az minden kétségen fölül áll, hogy az újkor legjellemzőbb tendenciája az individualizmus, mely mindjárt a korszak küszöbén két irányban is érezteti hatását s megszüli egyfelől az érzelmi jellegű renaissance hedonizmusát, másfelől a reformáció intellektualizmusát. Felvilágosodás és romanticizmus nem lesznek egyebek tulajdonképpen, mint a 15. és 16. sz. e két ellenállhatatlan, de eredeteiben elité természetű megmozdulásának fokozatosan mind szélesebb társadalmi körökre és szellemi területekre elható megnövekedése. Azonban a fejlődésnek nemcsak általános iránya, hanem e két mozgalomnak a politikai romantizmus szűkebb szempontjából való közelebbi vizsgálata is igazolja az újkor szellemi evolúciójának szerves voltát.

Említettük, hogy a politikai romantizmustól nem lehet megtagadni a rajongó vonást; magyarázatot kíván tehát az, hogy miként lesz a társadalmi szerződés eszméjéből, melyet a racionalista gondolkodás kiválólag intellektuális keletű alkotásának szokás tekinteni, a legfanatikusabb hévvel védett dogmája, legalább is egy időre, a forradalmi ideológiának. Nyilvánvaló, hogy rousseau-i értelemben vett államalkotó szerződést soha sehol sem kötöttek; viszont a gondolata eleven igazság, formáló erő volt a reá hivatkozók kezében, Ami az elméleti elgondolásban csupán egy észszerű formula volt, az élet számára való tényé testesedéit, melyből jogokat lehetett származtatni. A kiemelt tételből politikai hitvallás lett, melyre teljes jóhiszeműséggel esküdtek: íme a racionalizmus bölcsőjében ringatott politikai romantizmus. Az átváltozás csak azok számára lesz meglepő, akik a racionalizmusban pusztán az értelmi erőknél észszerű és szigorúan tárgyilagos gondolkodásra irányuló erőfeszítést látják, holott látnivaló, hogy az egész valami másnak van a szolgálatába állítva. Az a folyamat ugyanis, melyet a renaissance és a reformáció az egyéni öntudatnak a középkor egybefonódott életérzéséből való kibontásával indít meg, s mely a racionalista filozófiában nyer módszeres alakot, lényegében nem egyéb, mint az értelmi individualizmusnak mind teljesebb uralomhoz való segítése.

A racionalizmus által hirdett eszmék természetére nézve különben a legalkalmasabb példát maga Descartes szolgáltathatja; neki tulajdoníthatjuk az egocentrikus nézőpontnak a modern eszmetörténetben való diadalra juttatását, s az ő saját methodusának nevezett rendszeres kételkedés lesz az az emelő, mely a közösségtől való szellemi függés alól felszabadítja az egyént. Descartes minden ismeretének kétségbevonása után érkezik el annak a bizonyosságához, hogy cogito, ergo sum. A világon felülkerekedni akaró értelme azonban többnek határozott tudásához nem jut el, mert miként magyarázza már a világ létét? A jó isten látta velem e világot s ő aligha, akarja félrevezetni gyarló teremtményét. Descartes csak egyet *tud*: hogy ő van; azt csak

hiszi, hogy isten is van, aki jó; s e kettőből vonja le azt a következtetését, hogy a világ is van. Az ekkép elfogadott világ megismerése és megítélése azonban már az „én“ szuverén joga lesz; minden igazság elbírálása a szabad akaratú és tiszta eszű én ítélőszéke elé tartozik, melynek kánona az *evidencia*. A cselekvés maga is független mindentől; az akaratot az ész világosítja fel, irányát azonban már nem befolyásolhatja és a rosszat is megtehetjük, „ha jógák látjuk evvel szabad akaratunk tényét bizonyítani.“⁵⁾

Az individualista tendencia kézzelfogható a modern filozófiai gondolkodás megindítójánál. Nem csodálkozhatunk tehát azon sem, ha e filozófiának egyik terméke, a társadalmi szerződés gondolata legbensőbb természete szerint szintén nem más, mint az egyén jelentőségének hangsúlyozása a közösség felszívó erejével szemben. A hűség kedvéért meg kell jegyeznünk, hogy e gondolat ugyan ókori keletű s Rousseau előtt az újkorban is, főképp protestáns részről, többször fölmerül, rendszeres társadalomelméletté azonban csak a racionalista gondolkodóknál épül ki, tömegmozgató erőt pedig csupán Rousseau érzelmi átítatottságú formulázásában nyer. Hanem ekkor már a társadalom keletkezését magyarázó szerződés-elméletnek hypothetikus jellegét módosítja a rajta nyugvó szabadságtörekvéseknek szubjektív meggyőződéssé forrott ereje, mely történeti valóságnak fogadja el a legfeljebb csupán szillogisztikus érvényű elmekonstrukciót. Így történik, hogy a racionális gondolkodásnak a szociális mechanizmus megoldására alkalmazott képletéből egy romantikus ábránd válik, melyet még csak erősít az emberi természet jóságába s az egyéni tökéletesedésbe vetett hit egész osztályokat elragadó misztikus heve.

Egyébként az ábrándszöveg nem is oly idegen a racionalizmustól, mint sokan hinnék. A felvilágosodás százada — a természettudományok felfedezéseitől eltekintve — fantasztá ideológusok kaleidoszkóp-forgatásától színes. A népszerűvé vált cartesianus módszerrel tényleg úgy áll a dolog, hogy „az egyéni evidencia csak újabb alkalmul szolgált az önámításra,“⁶⁾ A független eszmélkedés jogosultsága s az ész mindenhatóságába helyezett bizalom a dolgok fatális kényszere fölé helyezte az embert. Az optimista hajlandóságú racionalizmus a tények kifejtésére irányuló igyekezetében nem igen számol a tapasztalás nehézségeivel; deduktív és spekulatív módszere mindennek észszerű magyarázatához juttatja, s ha ellenőrizhetetlen területekre kerül, bátran a kalandos fantázia szárnyaira bízza magát. Annyira tapasztalatellenes az egész 18. sz. filozófiája, hogy ez alól maga az empiristának nevezett iskola sem alkot kivételt; mert az empiristáknak az az állítása, hogy minden ismeretünket a tapasztalásból merítjük, már szintén nem tapasztalati tény, hanem a priori feltevés, melynek igazolására a szenzualista Condillac époly matematikai pontossággal szerkeszti meg hírhedt szoboremberét, mint Rousseau a maga társadalmának hibátlan gépezetét. Emellett a filozófiai eszmélkedésnek e században mindvégig állandó vonása volt az a lelkes hit, hogy való igazságokat fedezett fel. És mivel ezek a vélt igazságok nem indukció, tapasztalati tényeket rendező elmeművelet eredményei, hanem intuitíve megragadott eszméknek lehetőleg okszerű kifejtései voltak, érthető, hogy itt-ott reveláció-

⁵⁾ Faguet: *Initiation philosophique*, 1920, 94. 1.

⁶⁾ Faguet, *id. m.* 102. 1.

ként ható varázsukat főképp a belső átélés intenzitásának köszönheték. Ez a szubjektív meggyőződés, mely kivonja magát a tények ellenőrzése alól, oly jellemző e kor filozófiájára, hogy Taine egyenesen egy vallási mozgalomhoz hasonlítja; szerinte a hitnek, reménykedésnek és lelkesedésnek ugyanazt a lendületét, a hiterjesztésnek és uralomvágnak ugyanazt a szellemét, a türelmetlenségnek ugyanazokat a jeleit lehet megállapítani rajta, mint bármely más keletkező vallásnál; sőt törekvéseik is hasonlóak: egy előre megalkotott ideál mintájára alakítani át az embert és az egész emberi életet.⁷⁾ Mások e szellemi irányzat megítélésében odáig mennek, hogy az egyetemes szolidaritásra és testvériségre való törekvésben keresztény vonást jelölnek meg s kijelentik, hogy „a 18. sz. individualizmusa két nagy befolyás találkozópontja s mintegy kivirágzása egy oly kettős csírának, mely a cartesianismusból és az evangéliumból került az emberi lélekbe.“⁸⁾

Messzire vezetne, ha dialektikai úton akarnók kifejteni, hogy lélektani szükségesség hozta magával az eleinte csupán kritikai hivatottságot mutató racionalizmusnak eudaimonisztikus mozgalommá való átszíneződését. Bajos is volna pusztán fogalmi elemzés segítségével ráakadni arra a pontra, amelyen túl az értelmi individualizmus talajából kinőtt politikai elméletek az érzelmi individualizmus gravitációs körébe kerülnek s személyes indulatok, osztálytörekvések s a boldogság általános vágyának hordozóivá válnak. Az érzéseknek sokkal csekélyebb a logika nyelvére való lefordíthatósága, semhogy politikai nézetekből közvetlen kihámozhatók lehetnének; megközelítésüknek egyetlen módja a gyakorlatba való kivetülésük megfigyelése. Az irodalomtörténet azért állapíthatta meg oly hamar azt a különbséget, mely a romantikus felfogást elválasztja a klasszikustól, mert konkrét alkotásokon mérhette le azt a reakciót, melyet a romantizmus érzelmi diszponáltsága jelent a klasszikusok intellektualizmusával szemben. Ha a politikai romantizmus affektív elemeinek feszítő erejéről megközelítőleg hű képet akarunk alkotni, nem marad más hátra, mint az életben való érvényesülését vizsgálni s követni azokat a bonyolult utakat, melyeket egy-egy olyan elmélet, mint pl. Rousseau *Contrat social*-ja, a lelkekben megtett akár a francia forradalmárok tömegében, akár az 1790-től 1848-ig húzódó magyar reformmozgalmak híveinél.

*

Hátra van még, hogy beszámoljunk azokról a munkákról, melyek felvetették a politikai romantizmus eszméjét, vagy részben magyarázatát is próbálták adni. Ezek között első helyen kell említenünk *A. Joussain* nemrég megjelent könyvét, mely ugyan nem adja tárgyának szigorúan következetes kifejtését, de úgyszólván az egyetlen, mely e témával alaposabban foglalkozik.⁹⁾ Hosszú fejtegetésekbe bonyolódva bocsátkozik a ma harcban álló ellentétes politikai irányzatok erőviszonyainak elemzésébe s a politikai romantizmus kifejlődésének körülbelül a főtebbiekkel azonos szemszögű beállítását adja, melyet különben számunkra Rousseau magyar hatásának évekkal ezelőtti vizsgálata tett evidenssé. Jellemző, hogy a szerző egyenesen a pozitivisták szociológia megalapítójára, Comte-ra hivatkozva mondhatta, hogy „a forra-

7) Taine: *Les origines de la France contemporaine*, I. 267. 1.

8) H. Michel: *L'idée de l'État*, 1896, 64. 1.

9) A. Jousain: *Romantisme et politique*, 1924, Paris

dalmi filozófia minden dogmája az egyéni szabad vizsgálódás dogmájából folyik. A gondolatszabadság maga után vonja a személyes meggyőződések szerint való írást, szólást és cselekvést, s az egyéni ész minden társadalmi kérdés legfelső bírójává válik. Ez a mindenki számára kijuttatott erkölcsi szuverenitás hasonlóképp maga után vonja az általános egyenlőséget és . . . a tömeg politikai szuverenitásához vezet, mely minden intézményt tetszése szerint teremt és rombol.¹⁰⁾ Rámutat arra is, hogy a romantikus individualizmusnak, mely szerint a társadalom van az egyénért és nem (megfordítva, legjobb támasza volt az a racionalista ideológia, amely számára a társadalom csak időleges alakulás, tagjainak beleegyezésétől függő és bármikor megváltoztatható életforma.¹¹⁾ A 18. sz. filozófusainál „a politika tudománya, melyet a matematika mintájára alkotnak meg, oly pusztá fogalmakból indul ki, melyek az elme alkotásai, s bizonyos posztulátumok szemmel tartásával következtetnek szigorúan valamely ideális társadalom megvalósításának szükséges feltételeire.“ Ezek a követelmények azonban titokban az érzés sugallatai s amidőn e gondolkodók csupán értelmüket vélik követni, érvelésük tulajdonképpen ösztöneiken indul; Rousseau is csak így állíthatta fel pl. azt a tételét, hogy minden ember szabadnak születik s a szabadságról való lemondás emberi mivoltának megszűnését jelentené.¹²⁾ Azonkívül megállapítja a racionalizmusnak azt a hajlandóságát, hogy a priori alkotott törvények alapján képesnek hiszi magát minden tapasztalásnak figyelmen kívül hagyásával egy gyökeresen új társadalom létrehozására; és evvel magyarázta a reformátoroknak azt az ismert magatartását is, hogy nem számolnak a tények erejével és szocialista vagy kommunista utópiáknak számítások által előre igazolt megvalósíthatóságában bíznak.¹³⁾

Nálunk politikai romantizmusról *Bodnár Zsigmond* tesz említést először; saját történetfilozófiai elméletének érdekében vívott szélmalomharca folyamán egy ízben egy francia, konzervatív politikusra (Ch. Benoist) hivatkozva mondja, hogy a politikai romantizmus jellemző sajátsága a tény feltétlen alárendelése az eszmének, azonkívül előszeretettel az olyan tudományos színezetű logikus okoskodások iránt, melyeknek ritkán felel meg a valóság; az egész nem egyéb, mint az egyén képzelgő exaltációja, végeredményben merő individualizmus, mely egyének szervesen halmazának tekinti az államot és a társadalmat s ezért anarchikus.¹⁴⁾

E szempont meglehetősen tisztázottsága annál inkább meglep, mivel e téren még mai nap is sok tapogatózásnak vagyunk tanúi, különösen német oldalon. Ezért mondhatta Szekfű Gyula, hogy a politikai romantizmus vizsgálatának még; olyan nehézségei „vannak, melyek annyira ellenmondásokba bonyolítják a kérdést, hogy ugyanazt a romantikust egyszer forradalmárnak, másszor reakcionáriusnak kell tartani.¹⁵⁾ Nos, ha az általa idézett forrásmű alapján akarnánk eligazodni, akkor csakugyan megfoghatatlannak fogjuk találni, mint lehet egyetlen politikai felfogást hol restaurációval, feudális-klerikális reakcióval,

¹⁰⁾ Comte: Cours de philosophie positive V. k.-ból véve, Jousain: id. m. 123. lapján.

¹¹⁾ Jousain: id. m. 57. 1.

¹²⁾ U. a. 50. 1.

¹³⁾ U. a. 43. 1.

¹⁴⁾ Bodnár Zs.: Esményeink 19 . . ., 34.-35. I.

¹⁵⁾ Szekfű Gy.: Három nemzedék, 1920, 68. I.

a szabadságjogok megszorításával s abszolutizmussal; hol meg liberális és humanitárius hajlamokkal, toleranciával, emberi jogokkal, individuális szabadságokkal, forradalommal, rousseauizmussal és korlátlan szubjektívizmussal jellemezni. Mert Schmitt-Dorotic taglalásában a politikai romantizmusnak az összes említett sajátosságai megvannak.¹⁶⁾

Ha a felvilágosodás és a romantizmus individualizmusában rejlő genetikus kapcsolatra írónk nem is mutattak még rá érdemlegesen, a kettőnek valamelyes összefüggését mégis érezték. *Eckhardt Sándor* úttörő munkája, mely gazdag leltárát adja a francia forradalom eszméire vonatkozó hazai irodalomnak, önkéntelenül is azt a benyomást kelti, mintha annak igazolását akarta volna nyújtani, amit mintegy az egész mű kihangzásaképp így fejez ki: „A felvilágosodás váltotta ki azt a hatalmas hazafiúi érzést, melynek megnyilatkozásait a romantizmus címén szoktuk elkönyvelni.”¹⁷⁾

Ez a romantizmus eddig még nincs kellően felderítve, sőt valószínűleg nemzeti életünkben bírt igazi jelentőségére sem jöttünk rá teljesen. Mert nézzük csak, mi a sarkalatos elve a politikai romantizmusnak? A minden ember egyenlőségén alapuló népszuverenitás, melynek logikus előzménye egy *de facto* esetleg létre nem jött, *de jure* azonban feltétlen érvénnyel bíró társadalmi szerződés intézményes biztosítása. Ez lesz az az állam, mely nem több, mint a benne élő közösség tagjainak akarátán nyugvó időleges alakulat, melynek rendeltetése, hogy a mindenki számára azonos jogok és kötelességek megszabásával mintegy törvényesen biztosítsa azt a szabadságot és egyenlőséget, mely természetadta és elidegeníthetetlen tulajdona minden normális embernek. Az ily államban minden kormányzati szerv csak az összességtől kapott megbízás alapján működhet s ezért a hatalom forrása a szavazás útján egyenként kifejezett közakarat.

Az első tekintetre megállapítható, hogy határtalan idealizmus jellemzi ezt a felfogást, mely nem ismeri a kötelékben való élés anyagi és erkölcsi tényeinek ellenálló erejét. Ennek számára a társadalom nem egyéni érdekeknek bonyolult kölcsönfüggése, kollektív erők működésének történeti fejleménye, végső fokon egy félig öntudatlan élő organizmus, hanem autonóm tényezőknek utilitárius megfontolásokon nyugvó egymasmellérendelése. Míg a klaszszikusnak nevezett (a hatalmi megosztás ténylegességéhez való ragaszkodásánál fogva azonban inkább reálistának mondható) politikai iskola centralizáló, abszolutista, addig a romantikusok individualista eszményüknek megfelelően az atomizálódás folyamatát oltják be a társadalom testébe. Innen van az, hogy a demokratikus eszmék Magyarországon vájó elterjedése nemcsak bizonyos előjogok megszűnését, jogkiterjesztést és a szabad verseny oltalma alatt munkáló egyéni erők üdvös fellendülését eredményezi, hanem egyúttal életre hívja a mindinkább erősödő nemzetiségi törekvéseket is. Nem esik messzire az igazságtól az az állítás, hogy a nacionalizmus is csak egyik formája az individuális irányú újkori evolúciónak, ami nemcsak akkor válik szembezőkövé, ha a római impérium vagy a középkor keresztény birodalmainak

¹⁶⁾ Schmitt-Dorotic: Politische Romantik, 1919, 1.—3. 1.

¹⁷⁾ Eckhardt S.: A francia forradalom eszméi Magyarországon a 18. században, 1925, 213. 1. — Érdemes megjegyezni, hogy az átmenet észrevételét tanúsítja-Koszó Jánosnak Fessleről szóló újabb könyve is, mely azonban nem magyarázza, csak szuggerálja a tényt evvel az alcímmel „A felvilágosodástól a romantikáig.”

csupán államérdeket ismerő hatalmi politikáját állítjuk melléje, hanem ha szemügyre vesszük ez atomisztikus ideológiának legutóbbi eredményét: a nemzeti önrendelkezés elvének alapján feldarabolt Magyarországot. Egy önmagában talán megálló eszme érdekében a békeszerződések valóságos vivisectiót hajtottak végre egy gazdasági egységen, az elméletnek azonban, úgy látszik, itt is ellentmondanak a gyakorlati igények, úgyhogy szinte illuzóriussá vált a szétszakításnak ai jogcíme is. A politikai romantizmus állandó gyengéje ugyanis, hogy ábrándképeitől vezetve, a való viszonyok formálhatóságát messze túlhaladó követeléseket állít fel; így lesz aztán pl. a népszuverenitásból többségi uralom, mely sokszor zsarnoksággá fajul, a természeti állapot fikciójából elvont egyenlőségnek utópiájából pedig az egyenlőtlenség örökké kínzó bizonyossága.

Elteltekintve azonban attól, hogy mennyire képesek a politika romantikusai a legfeljebb távoli célnak vehető eszméiket hozzáidomítani a pillanat követelményeihez s az elméletet összeegyeztetni a valósággal, több-kevesebb szertelenségük mellett pusztán lelki diszpozícióik révén is a lelkes újtóknak azon fajához sorozhatók, kiknek ihletőjük a logikailag iskolázott képzelet, erejük pedig a meggyőződéssé tisztult egyéni érzés. Tulajdonképen majdnem ugyanezt tapasztalhatjuk mindennemű romantizmusnál, s ha az 1820-as évek francia romantikusai az irodalom jakobinusainak s a művészet forradalmárainak nevezik magukat,¹⁸⁾ csupán intuitíve adják kulcsát annak a lelkiségnek, mely viszont 1789 hőseit és ideológusait a politika romantikusaiá avatja.

Tóth Béla.

¹⁸⁾ P. Trahard: Le romantisme défini par „Le Globe“, 1925.